

UDK 27-284-47:327.39(4-67EU)
Primljeno: 17. 10. 2012.
Prihvaćeno: 17. 12. 2012.
Pregledni članak

KRŠĆANSKI POGLED I DOPRINOS ODGOJU I OBRAZOVANJU U EUROPI

Ivan ŠAŠKO

Nadbiskupski duhovni stol
Kaptol 31, p.p. 553, 10 001 Zagreb
ivan.sasko@zg.t-com.hr

Sažetak

Narav i poslanje Crkve usko su povezani s odgojem i obrazovanjem te je stoga razumljivo da je cjelokupan život i djelovanje Crkve prožeto tim naglascima, ostavljajući u dvotisućljetnoj povijesti bogatu baštinu koja otkriva ne tek nejasnu i sporednu brigu na tome području, nego iznimnu zauzetost u stvaranju sustava i institucija odgoja i obrazovanja (od škola do sveučilišta) koje su oblikovale europski identitet, snažno obilježen pečatom kršćanskih vrijednosti i kršćanskih kulturoloških prepoznatljivosti. Crkva, koja se očituje kao sveopća, u dinamici inkulturacije – u skladu s načelom inkarnacije – ujedno pokazuje vezanost uz konkretnost unutarpovijesnih odrednica.

U prvome se dijelu nalaze prikazani naglasci iz prošlosti i način na koji je kršćanstvo u raznim okolnostima dijalogiziralo i oblikovalo kulturu kršćanskim humanizmom u području odgoja i obrazovanja. U drugome se dijelu naročito naglašava dinamika povezana s pitanjem transcendentnoga, mita, kulta i etosa i s potrebom teološkoga temelja u suvremenim izazovima, tematizirajući osobito relacijsku semantiku i pitanje različitosti u pluralnosti koja sa sobom povlači pitanja kulturološke dinamike općenito kao i pokušaja stvaranja identiteta na bazi in-diferentnosti, kao suvremene specifičnosti, što uvelike utječe na suvremeni europski pristup odgoju i obrazovanju.

Ključne riječi: kršćanstvo, Europa, kultura, odgoj, obrazovanje, vrijednosti.

Uvod

Govoreći o odgoju i obrazovanju imam pred sobom šire i uže značenje: šire ili opće značenje, tj. spajanje svih iskustava koja osvijetljaju i proširuju znanje, daju uvid, razvijaju sposobnosti i stavove te jačaju volju, ali i specifično, uže

značenje određenoga okvira i procesa unutar toga namjerno zadanoga okvira. Ipak, ovim ću se prilogom više zadržati na naznakama o formalnoj primjeni sustava usvajanja znanja, osobito u smislu društvene interakcije s obilježjima kršćanstva. Zbog toga je nužno zaviriti u prošlost i to u prva stoljeća koja su oblikovala kršćanski identitet.¹

Posebno me u ovome izlaganju zanimaju oni elementi koji govore o specifično kršćanskome u susretu s drugim kulturama i kulturološkim gibanjima, stvarajući europsku baštinu kojoj je kršćanstvo svakako najuspješnija sinteza i odrednica identiteta te istodobno dijeleći »anomaliju« europskoga suodnosa s kršćanstvom.² Smatram da je najvažniji prvi takav susret koji se događa s onim oblicima koje danas stavljamo pod ime helenizma, tj. prevladavajućih oblika koji su pretežito helenistički, dok je politička organizacija rimska.

1. Susret kršćanstva i helenizma

Kršćanski odgoj i obrazovanje imali su dvije temeljne zadaće: 1. pružiti vjersku pouku koja inicira, uvodi u *kršćanski nauk, u liturgiju i način života*; 2. dovesti u vezu kršćanski način življenja s najboljim iz tadašnje svjetovne kulture, a što je bilo vidljivo u studiju retorike i filozofije u nekršćanskim školama.

Sve dok su te škole bile jedine dostupne, kršćani su – rekli bismo danas – slijedili njihov program, odnosno *curriculum*. Kao rezultat toga neki su kršćanski pisci i odgojitelji zagovarali ono što se s pravom može zvati »kršćanskim

¹ Ima puno i raznovrsnih članaka koji se bave europskim obrazovanjem i odgojem, premda na hrvatskome govornom području nedostaju produbljenije novije studije koje bi se oslanjale na kršćanski pogled i doprinos. Nije dostatan samo sloj povijesnih podataka koji nisu kontekstualizirani, jer mogu ostaviti dojam njihove zadržanosti u prošlosti. Ista vitalna snaga kršćanstva prisutna je i danas. Stoga je svako istraživanje na tome području prisiljeno povezivati djeliće koji se nalaze u raznim povijesnim prikazima ili enciklopedijskim i leksikografskim jedinicama. Najbrži sustavan uvid u tu problematiku dao mi je razveden članak o (kršćanskome) odgoju, obrazovanju i školstvu koji se može naći u katoličkoj enciklopediji u izdanjima Katoličkoga sveučilišta Amerike (*Catholic University of America*), raznih izdanja i oblika. Ovdje sažimam taj prikaz, osobito s povijesnim naznakama, ističući one elemente koji pokazuju kontinuitet sadržaja i dosljednost veza uz kršćansku misao i djelovanje. Usp. Edward A. PACE, Education, u: *The Catholic Encyclopedia*, V, New York, 1909. – 1914. (s dodatcima do 1958.) te novo izdanje za koje postoji i elektronička (*online*) verzija: *New Catholic Encyclopedia*, New York, 1967. – 1996. (s dodatcima i drugim izdanjem iz 2002.) New Advent, u: <http://www.newadvent.org/cathen/05295b.htm> (15. I. 2011.).

² Izrazom *caso anomalo* koristi se Roberto TAGLIAFERRI, *Il travaglio del cristianesimo. Romanitas christiana*, Assisi, 2012., 163–175, govoreći o Europi kao o jedinom sekulariziranom kontinentu u odnosu na ostatak svijeta. Anomalija se upravo nalazi u tome što je europska kultura izgrađena i obilježena kršćanstvom. Ta činjenica ostavlja duboke tragove u suvremenome odnosu prema školstvu i obrazovanju.

humanizmom«, odgojem usmjerenim prema razvoju kako religijskih tako i svjetovnih dimenzija života, napominjući da je pokušaj njihova posvemašnjega odjeljivanja i stvaranja dojma o međusobnoj nepripadnosti pojava puno kasnijega datuma.

Razumljivo je da je kršćanski govor o istini uvjetovao učvršćivanje vlastitoga identiteta i stvarao odmak od svega što je kršćanstvu bilo neprihvatljivo. Kršćanske su zajednice imale svoje učitelje (*didaskaloí*), istodobno izražavajući i svoj stav o učenju drugih. Dragocjen spis s početka III. stoljeća *Traditio apostolica* govori nam o zanimanjima koja nisu poželjna za one koji žele postati kršćanima. Tako se (u br. 15 i 16 prema izdanju Bernarda Bottea) navode zanimanja koja su bila u dodiru s idolima, odnosno krivovjerjem, među kojima se nalaze i slikari i kipari. Njih treba poučiti da ne rade idole. Ako je riječ o onima koji rade u kazalištu (scenografi ili glumci), ako je netko učitelj, dobro je da prekinu s tim radom (jer je trebalo učiti u skladu s poganskim naučavanjima), ali spis je iznimno socijalno osjetljiv (na drugim mjestima još više) i kaže da ako nemaju drugoga zanimanja, neka im se dopusti poučavanje.

2. Kršćanski odgoj kao vjernost načelu inkarnacije

Iz prvih su kršćanskih razdoblja sačuvani slikovni prikazi Krista u odjeći tadašnjih učitelja, ali se pritom ne smije zanemariti da on nije shvaćan kao jedan od mnogih učitelja te da je po Kristu u svijet i sustav odgoja kršćanska objava unijela *novo viđenje čovjeka i novo značenje i svrhu ljudskoga postojanja*. Evanđelje naglašava: primat ljubavi, jednakost svih ljudi pred Bogom, vlastiti razvoj od Boga primljenih darova i posebnost discipline.³

Naznake iz tadašnjega doba govore da su bile rijetke škole izvan gradova te da su ih vodili nekršćani. Tako je vjerski odgoj bio vezan uz obitelj i Crkvu. No, kršćanski su pisci, poput sv. Ivana Zlatoustoga, sv. Jeronima i sv. Augu-

³ Razumljivo je stoga da se prve odgojne naznake odnose na vjersku i moralnu formaciju, onako kako to donosi 6. poglavlje Poslanice Efežanima: »Djeco, slušajte svoje roditelje u Gospodinu jer to je pravedno. *Poštuj oca svoga i majku* – to je prva zapovijed s obećanjem: *da ti dobro bude i da dugo živiš na zemlji*. A vi, očevi, ne srdite djece svoje, nego ih odgajajte stegom i urazumljivanjem Gospodnjim! Robovi, slušajte svoje zemaljske gospodare kao Krista – sa strahom i trepetom, u jednostavnosti srca. Ne naoko, kao oni koji se ulagaju ljudima, nego kao sluge Kristove koje zdušno vrše volju Božju; dragovoljno služe – kao Gospodinu, a ne ljudima, znajući da će svatko, bio on rob ili slobodnjak, učini li što dobro, za to dobiti plaću od Gospodina. I vi, gospodari, isto se tako vladajte prema njima: kanite se prijete, znajući da je i njihov i vaš Gospodar na nebesima i da u njega nema pristranosti« (Ef 6,1–9).

stina, svoje vještine razvijali u tim, kako običavamo reći, poganskim školama gramatike i retorike.

Apologetski spisi II. i III. stoljeća pokazuju kršćansku argumentaciju koju su prema nekršćanima usmjerili učeni ljudi, obraćenici i sami učitelji, kao što su: Justin, Tacijan, Klement, Atenagora i Teofil, na grčkome, te Minucije i Tertulijan, na latinskome.

Drugi tip odgojnih spisa bio je katehetske naravi i namijenjen vjernicima i katekumenima. Sustav katekumenata je višegodišnji sustav odgoja i obrazovanja, kao jezgra školovanja. U programu toga procesa bilo je tumačenje kršćanskoga vjerovanja, slavljenja i življenja. Iz toga su vremena dragocjeni spisi pretkrskih (na primjer osamanaest kateheza sv. Ivana Zlatoustoga) i pokrsnih ili mistagoških kateheza. Ističem ovdje *Veliki katekizam* Grgura iz Nise (335. – 394.) i djela sv. Augustina *De catechizandis rudibus* i *De doctrina christiana*. Tim spisima valja pridodati asketske upute i tehnike.

Kršćani su bili oslonjeni na židovsku baštinu iz koje su preuzeli poštovanje prema učenju, ali i odgoju, u kojemu je pismenost imala kao cilj proučavanje Svetoga pisma. No, mediteranska je kultura odražavala helenističku nekršćansku kulturu i pripadna filozofska stajališta. U tim je previranjima i među kršćanskim misliocima bilo različitih držanja. Tako Tertulijan zamjera komunikaciju Jeruzalema i Atene, jer kršćani ne bi trebali učiti ništa dodatno, budući da posjeduju evanđelje. I pohađanje škola neki su promatrali tek kao neku vrstu nužnoga zla, priznajući im time i vrijednosti. Naime, stav je bio da u tim školama postoje tragovi istine i da se može prihvatiti kao korisna priprema za studij Svetoga pisama i teologije.

Od neizmjerne je važnosti ipak stav koji su promicali na poseban način latinski pisci, naglašavajući da treba preuzeti najbolje iz poganstva, ali ne biti na to navezan, nego koristiti i usvojiti ono što je kršćanstvu prihvatljivo. Takav je stav pomogao da kršćanstvo ostane ponajprije vjerno načelu inkarnacije, da se ne zatvara u tzv. vertikalnu kulturu te da postane nosivim elementom europske i zapadne kulture.

Najbolji primjer takva odnosa nalazi se u aleksandrijskoj katehetskoj školi s dvojicom sjajnih učitelja na njezinu čelu: Origenom i Klementom. To je bila istinska škola znanstvene teologije u jednome kozmopolitskom središtu kulture i tradicije. Klement za složeni suodnos s tadašnjom kulturom rabi sliku orkestra koji spaja puno instrumenata u jednu cjelinu ili pak sliku jedne rijeke koja ima mnoštvo rukavaca.

3. Obrazovni sjaj srednjega vijeka

Kršćanski odgoj i obrazovanje zadobili su osobitu snagu tijekom srednjega vijeka i ostavili duboke tragove tijekom kristijanizacije. Glavna središta odgoja i obrazovanja bili su najprije samostani. Čak je i jednostavno pravilo sv. Benedikta zahtijevalo barem dva sata čitanja tijekom dana, što se umnažalo za posebnih vremena u crkvenoj godini. Benediktinski su samostani uspostavili istinski sustav škola, stavljajući im na čelo najsposobnije monahe. Od toga vremena nadalje lako je razvidno da je Crkva bila najprije gotovo isključivi, a zatim ključni nositelj odgoja i obrazovanja.

Ovo izlaganje nema cilj nabrajati ono što je izvanjski i danas vidljivo i lako provjerljivo u razmatranju nevjerojatne mreže kršćanskih tragova u obrazovanju. Od samostanskih škola u Toursu, Fuldi, Monte Cassinu, preko knjižnica i skriptorija koji nisu sačuvali i prenosili samo svetopisamske tekstove i komentare crkvenih otaca, nego su omogućili preživljavanje latinskih klasika, sve do katedralnih i biskupijskih škola razvidan je proces do organiziranja najsloženijih oblika institucija kakve su generalni studiji i sveučilišta. Teško je pregledan niz ljudi koji su pridonijeli takvu razvoju, a vrijedno je spomenuti barem imena Alcuina (York) i Remigiusa (Remy), te nekoliko katedralnih škola u ranome srednjem vijeku, kao što su Sevilla, Canterbury, Liège, Utrecht, Pariz, Orléans, Köln.

To je vrijeme kada se i u samostanskim i u katedralnim školama poučavaju svjetovni predmeti, proizišli iz klasične starine, te kao prethodništvo teološkim materijama. Ti su predmeti organizirani u sustav takozvanih *sedam slobodnih umijeća* (*septem artes liberales*), koje su podijeljene na *trivium*: gramatiku, logiku i retoriku, kao temeljne znanosti i u *quadrivium* viših disciplina: aritmetiku, astronomiju, geometriju i glazbu. Sedam predmeta bilo je temelj (kao dohvatljivost naravnim razumom) za proučavanje nadogradnje, tj. božanskoga učenja, pri čemu se misli na judeo-kršćanske spise, kršćanska liturgijska djela, djela crkvenih otaca, papinske dekrete, koncile, djela asketskih i duhovnih pisaca te kasnije crkvenih skolastika. Premda je taj školski sustav bio namijenjen poglavito klericima, on je bio prikladan i za laike viših slojeva. Za taj su oblik sustava školovanja osobito važni Boecije i Kasiodor, Izidor Seviljski, Beda Časni, te već spomenuti Alcuin. Iz vremena karolinške renesanse vidljivi su plodovi školstva u sjajnim predstavnicima kao što su Teodulf iz Orleansa i Rabanus Maurus iz Fulde, odnosno Mainza.

Važno je primijetiti da se kršćanstvo susrelo s novim kulturološkim izazovom. Nakon helenizma i klasične rimske kulture, ovdje je u dodiru s prekoalpskim zemljama i narodima u koje dopire svojim naviještanjem evanđelja

onkraj nekadašnjega rimskog limesa. Tu se oblikuju i prostor i duh koje lako povezujemo s onim što je danas, možda teže nego tada, moguće povezati s Europom.

Počevši od VII. stoljeća bilo je to iznimno zahtjevno i turbulentno vrijeme, nakon zalaska klasične rimske kulture.⁴

4. Cvjetovi i plodovi iz kršćanskoga korijena: sveučilišta

U drugome tisućljeću razvidan je pomak koji se ostvarivao osobito uz pomoć novoga feudalizma u doba Otonove vladavine i clunyjevskoga zamaha reformi. Sjeme koje je posijano u ranijim razdobljima sada se razvijalo u plodove izvrsnih katedralnih škola XI. i XII. stoljeća te u sveučilištima XIII. stoljeća. Razvoj gradova i trgovine, potreba za proširivanjem zanimanja i znanja, izgradnja jedinstva te uvjerenje da je svako znanje od Boga vodilo je prema zanimljivom razvoju u visokome srednjem vijeku. I ovdje smo dužni spomenuti Fulberta i Bernarda u Chratresu, Abelarda i Petra Lombardijskoga u Parizu, Alberta Velikoga, Tomu Akvinskoga i Bonaventuru.

Klasična baština učenja, čuvana iz Rima i Grčke te djela koja su prenošena bizantskom i kasnije islamskom kulturom, prevedena na Zapadu s grčkoga i arapskoga, omogućila su oživljavanje znanosti i filozofije. To je vrijeme kada dominikanci, franjevci i augustinci oduševljeno prijanjaju i posvećuju se proučavanju i promicanju školstva. Vrijeme je to kada ostaju živjeti i samostanske škole, ali se težište i značenje prebacuje na katedralna središta, sve veću važnost dajući školama za razna zanimanja, osobito liječnike (Salerno) i pravnike (Bologna).

Prirodnim se procesom od tih katedralnih škola i škola za spomenute profesije razvijaju sveučilišta, pod čim se najprije podrazumijevaju udruge nastavnika i studenata za postizanje višega stupnja spoznaja u pravu, medicini, teologiji ili slobodnim umijećima. Unutar dvjesto godina osnovano je više od sedamdeset i pet sveučilišta, pri čemu je Crkva igrala glavnu ulogu, jer su sveučilišta proizišla iz doba vjere i od ljudi vjere. Sveučilišta s programom *stu-*

⁴ Kao zanimljivu ilustraciju navodim pismo koje je oko 600. godine papi Grguru Velikom napisao sv. Kolumban opat, veliki misionar, kojega sadašnji papa zove »europskim svecem«, a u pismu pokazuje svijest o kulturološkome jedinstvu Europe, prvi put koristeći sintagmu *totius Europae*, osvrćući se na prisutnost Crkve na europskome kontinentu. On piše o papi na iznimno lijep način, ali i o krizi bez premca u kojoj je Grgur snažna uporišna točka (»poput presjajnoga cvijeta«): »Domino Sancto et in Christo Patri, Romanae pulcherrimo Ecclesiae Decori, *totius Europae flaccantis* augustissimo quasi cuidam Flori, egregio Speculatori, Theoria utpote divinae Castalitatis perito, ego, Bar-iona (vilis Columba), in Christo mitto Salutem« (Sv. KOLUMBAN, *Epistula I, Ad Gregorium Papam*).

dia generalia bila su moguća u tadašnjemu obliku, jer je Europa bila kršćanska zajednica ujedinjena vjerom, organizirana u istoj Crkvi, koristeći isti, latinski jezik. Kršćanska je vjera bila nadahnuće u životu i djelovanju sveučilišta. Bilo je to sretno doba spojenosti vjere i razuma, kršćanski humanizam »renesanse« XII. stoljeća. U tome su stoljeću nastala za razvoj odgoja i školstva nezaobilazna četiri traktata: Huga od sv. Viktora (*Didaskalion*), Konrada iz Hirschaua (*Didascalica*), Johna iz Salisburija (*Metalogicon*) i Thierrya iz Chartresa (*Heptateuchon*). U njima se potvrđuje stav da je potrebno imati temelje koji su uključivali poznavanje svjetovnih autora (od ukupno dvadesetak autora više od polovine bilo je nekršćanskih) da bi se moglo pristupiti proučavanju Pisma i teologije, što je proces pročišćavanja emocija i volje, te sredstvo za prosvjetljivanje uma.⁵

Kasni srednji vijek (1300. – 1500.) pokazao je dvije tendencije koje su se polako spajale: talijansku humanističku renesansu i prekoalpsku kasnu gotiku, pri čemu je ova zadnja razvijala srednjovjekovni klerikalni smjer, ali je pokazivala zamornost, dok je renesansa bila oslonjena na laičnost i svjetovnost te na klasično doba, prekidajući srednjovjekovnu dijalektiku koja je osjećaje i književna djela obično suprotstavljala razumu. Književnost je postala temeljem općega učenja i odgoja, a izabrana djela bila su nekršćanskoga podrijetla: Platon, Aristotel, Vergilije, Ciceron, Horacije, premda ne isključujući kršćanske pisce. Redovitim umijećima dodaju se nova svjetovna područja.

Tako su se pojavila tri glavna oblika novoga odgoja: 1. književni humanizam; 2. cilj je *homo universalis*, poznavatelj mnogih disciplina; 3. prisutnost kršćanskoga nauka i morala. Ipak, jasni su laički naglasci, nedostatak mjerodavnih ljudi u vjerskim pitanjima, što je, između ostaloga, nešto kasnije izazvalo osnivanje novih redova u Crkvi, zauzetih upravo oko školstva: uršulinki, isusovaca, sestara Naše Gospe itd.

Premda Crkva nije jedina zaslužna za razvoj obrazovnoga sustava, na temelju sveučilišta jasno se vidi kako su se razvijale metode rada, učenja, rasprava, ali jednako tako i koje su posljedice za europsko društvo, vidljive do danas. Sveučilišta su uvijek pokazatelji snažnih utjecaja nekoga doba, kako u srednjemu vijeku, tako i danas. Ona su bila okupljališta ljudi iz raznih zemalja te su preobražavala mjesta u nove oblike građanskoga društva. Dajući ista prava i povlastice svim sveučilištarcima, pridonosilo se razvoju duha demokracije. Omogućavane su rasprave, razmjene argumenata te je razvijana sloboda razmišljanja i govorenja. Gledajući današnje oblike vanjske i nutarnje

⁵ Ti su traktati pisani od klerika za klerike, ali postojala su i dva za laike koje su napisali Vincent de Beauvais, dominikanac i Giles iz Rima, augustinac.

organizacije, prepoznat ćemo tadašnje elemente, kao što su: fakulteti, sustavi diplomiranja, imatrikulacija (upisi), službenici, akademsko ruho i sl.

5. Sučeljenost racionalističkoga i kršćanskoga humanizma

U doba humanizma moguće je razlikovati rano ili prvo razdoblje, kada se najveća pozornost pridavala odgoju na temelju grčkih i rimskih klasika, ali ne odričući se slobodnih umijeća i posebnu važnost posvećujući odnosu tijela i duha, kao i kršćanskim krepostima i pobožnostima. No, u drugome razdoblju pojavljuju se klice racionalističkoga humanizma koji će se naročito razviti u XVIII. i XIX. stoljeću. Prevaga je bila na intelektualnome razvoju, stavlajući djela klasika iznad kršćanskih.

U tome se odmaku našao Erazmo Rotterdamski koji je kao svećenik bio poslan na daljnji studij teologije u Pariz. I premda je postigao doktorat teologije u Torinu, teologija za njega nije imala traženi okus. Bio je snažan kritičar Crkve, pučkih pobožnosti, zalažući se za privatno tumačenje Svetoga pisma. Ono što ga je istinski privlačilo bili su jezici i klasična književnost. Kao da je tražio oslobođenje od crkvene, doktrinarne i političke vlasti. Ta su njegova viđenja prevedena i u novi *curriculum*, koji je proučavanjem jezika i visokom latinštinom želio postaviti temelje za sva druga zanimanja. Na tome tragu bilo bi važno usporediti gibanja u takvu pristupu odgoju i reformatorska strujanja (tumačenje Svetoga pisma, govorništvo), i unutar pokreta katoličke obnove, budući da su humanistički studiji u temelju odgoja isusovačkih škola, koji su dali novi doprinos kršćanskomu humanizmu, što se odražavalo u stoljećima koja su dolazila. Ponekad neobična inzistiranja i strogost vezana uz jezične oblike nije bila toliko radi jezika, nego radi ispravnoga i istančanoga načina razmišljanja.

I upravo se na tome razmeđu, u kojemu je barok ostao zadnji crkveni umjetnički objedinjujući stil, nalazimo pred novim izazovom odgoju i obrazovanju. Kao da je stvarnost obično zvana humanističkim realizmom odredila put koji će stvoriti, premda često vodeći u istome smjeru, ali ipak dva kolosijeka.

Naglasak na osjetilnome kao jedinome izvoru spoznaje brzo je omogućio korak do pitanja o transcendentnome. Put prema naturalizmu bio je popločen, umanjujući ili posvema niječući važnost nadnaravnoga. Pojavljuju se težnje samodostatnosti čovjeka i svijeta. U svome temelju naturalizam je negacija, protest protiv autoriteta objave, ali i razuma. Rousseau je na stanovit način proklamirao krilaticu »čovjek nadasve«. Iskustvo i emocije dva su velika uči-

telja, a korisnost norma prema kojoj se sve prosuđuje. Slijede snažna gibanja s racionalističkim predznakom raznih denominacija i znanstvenih predznaka.

Glavni smjer i tijek događanja od XVI. do XIX. stoljeća više nije u rukama Crkve. No, i u tome vremenu postoje kršćanski, katolički mislioci koji suprotstavljaju svoje argumente, ali ih se ne uvažava. Mislim na Francoisa Fénelona, Antonia Rosminija, Félixu Antoinu Dupanloup. No, premda katolici nisu bili vodeći prihvaćeni autori na području teorije odgoja, Crkva je bila iznimno aktivna u praksi. Spominjem kongregaciju Ivana Krstitelja de la Salle (Braća kršćanskih škola) koja se brinula i za osposobljavanje laika u školstvu, a tu su i oratorijanci, vincentinci, sulpicijanci te ženski redovi vinkovki, sestara Naše Gospe, sestara sv. Josipa, Karla Boromejskoga i dr. Zapravo su sve redovničke zajednice, ali i pojedini svećenici, bili vezani uz poučavanje, naročito se posvećujući osnovnomu obrazovanju.

Vrijeme XIX. stoljeća doba je stvaranja nacionalnih školskih sustava, dok je novija povijest premrežena već poznatim nastojanjima i nekim novim ideološkim postavkama.

6. Doprinos kršćanstva koji živi: transcencija, mit, kult, etos

Cijeli taj tijek lako se može pratiti i u našoj hrvatskoj povijesti.⁶ No, rekao sam da mi prvotni cilj nije nabrajati tragove i obilježja koje je ostavila Crkva i kršćanstvo u onome što je danas nemoguće previdjeti, premda se i oko toga neki grčevito trude.

Važno je istaknuti da je u naravi poslanja Crkve poučavanje i odgajanje. Stoga, gdje god živi Crkva, tamo postoje tragovi njezina sudjelovanja u tome procesu. Povijest pokazuje da su i današnje strukture, oblici i pristupi u Europi iznikli iz kršćanskoga krila.

Ipak, koji je stvarni doprinos koji nije vidljiv u imenima, zgradama, u izvanjskoj organizaciji, u nostalgичnim reminiscencijama prošloga, a koji provire iz kršćanstva i daje Europi njezin identitet? Osobno mi se čini da je zasluga kršćanstva na tome području dvostruka: 1. u *objedinjujućoj teološkoj, transcendentalnoj podlozi* koja pokazuje razliku (diferentnost); 2. u *posebnome odnosu prema mitu, kultu i etosu*.

⁶ Širih i sustavnih razvijenih prikaza o tome nema te bi svakako bilo poželjno ispuniti tu prazninu. Djelo akademika Franje ŠANJEKA, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1991. i projekt Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, s pripadnim izdanjima svakako su vrijedni doprinosi i ujedno naznake potrebe za daljnjim radovima.

Počet ću od drugoga (preuzimajući i oslanjajući se na misli Roberta Spaemanna⁷) i to spominjući evanđeosku prisposobu o blagu u polju i o dragocjenome biseru za koji vrijedi sve prodati. Čini mi se da Europa ima takvo blago koje je europskoj kulturi davalo vitalnost. Oni koji su za njega sve dali su sveci. Kršćanska Europa nije se nikada sastojala pretežito od svetaca (baš suprotno!), ali ona je bila takva sve dok nije dvojila da su sveci izabrali najbolji dio. Oni su predstavljali zadnju mjeru. Ako Europa to izgubi, čini mi se da riskira gubitak svoje kulture. Promatrajući neke suvremene kulturalne pokušaje koji su često odraz banalnosti, mislim da bismo trebali dublje zaći do onoga što je istinski kršćansko i što Europi daje njezinu ljepotu.

O bilo kojoj kulturi da je riječ, jezgra joj je uvijek prisutnost božanskoga u društvu. Odgoj i obrazovanje koje je kršćanski obilježilo Europu upravo je to: predstavljanje, očitovanje te prisutnosti. Od prvih kršćanskih vremena pozornost je stavljena na nauk, bogoštovlje i življenje. Ta prisutnost ima dvostruki oblik, spoznajni i praktični, *mythos* i *ethos*. Središte iz kojega oboje provire jest *sacrum commercium*, sveta razmjena božanskoga i ljudskoga, tj. bogoštovlje.

Kad govorim o mitu dobro je reći da pod njim podrazumijevam tumačenje stvarnosti koje se razlikuje od tumačenja koje pomalo isključivo nazivamo znanstvenim. Znanost pretpostavlja svijet kao jednu cjelinu i utvrđuje pravilnosti i sukladnosti sa zakonitostima unutar svijeta. Zbog toga u pitanjima kao što je razvoj materijalnoga svijeta koristi hipotetske rekonstrukcije na temelju poznatoga. Mit je, tomu nasuprot, prenesena pripovijest, koja prethodi bilo kojoj teoriji. On se odnosi na svijet u cjelini, na njegov iskon i završetak. Autentična kultura pretpostavlja takvu pripovijest koja tumači svijet kao cjelinu.

Kršćanstvo posjeduje upravo to, *legomenon*, predaju koju čita kao objavu. Iz nekršćanske perspektive radi se o mitu koji počinje stvaranjem svijeta. U središtu je očitovanje Boga u svijetu u Isusu Kristu, njegovu rođenju od Djevice, njegovoj smrti i uskrsnuću. Kršćanstvo svoj mit shvaća u suprotnosti s mitovima pogana i kao povijesnu istinu, tj. kao nešto što se može izraziti izriječima koji nose istinu. Vjera Crkve izražava se u takvim izriječima koje zovemo dogmama. Taj zahtjev za istinitošću dovodio je do sukoba i pročišćavanja od samih početaka.⁸

⁷ Usp. Robert SPAEMANN, Die europäische Kultur und der banale Nihilismus oder: Die Einheit von Mythos, Kult und Ethos, u: *Umkehr*, 1 (1993.) 3–9. Robert Spaemann taj je govor održao 1991. godine u Rimu na predsinsodalnome simpoziju o kršćanstvu i kulturi.

⁸ Odnos prema poganskim mitovima kršćanstvo je riješilo prihvaćajući njihovu apovijesnu vrijednost. Ipak, treba reći da je zahtjev za istinom pokretao napade i ratove, sve dok se nije probilo načelo koje je T. Hobbess formulirao kao: »Non veritas, sed auctoritas facit legem« (Zakon ne stvara istina, nego vlast).

Crkva je naučila da joj je povjerena istina koja po svojoj naravi zahtijeva slobodno prihvaćanje. No, to ne mijenja njezinu apsolutnu vrijednost te svaki pokušaj relativizacije istine guši kulturalnu snagu. Europa traži svoj mit, zavaravajući da je to moguće bez odnosa prema istini. Budući da je upućena na istinu, kršćanska kultura Europe bitno je univerzalna, što je pokazala u svojim dodirima s drugim kulturama (nažalost i instrumentalizirana nekršćanskim interesima). Bilo koji pokušaj eurocentrizma koji relativizira samoga sebe, u smislu Augustinova upozorenja o »srcu koje je svinuto, sklupčano u sebe samoga« (*cor curvatum in se ipsum*), znači smrt za europsku kulturu.

Oživljavanje mita, odnosno njegovo posadašnje događa se pripovijedanjem, ali – prije svega drugoga – obrednim, liturgijskim slavljem. *Sacrum commercium*, sveta razmjena božanskoga i ljudskoga događa se u bogoslužju, gdje postoji prinos kao stvarna negacija samopotvrđivanja konačnoga pred Bogom.⁹

Naime, obred je u kršćanstvu potvrda etičkoga življenja, nutarnjega bogoslužja. U liturgijskome slavlju je srž humanizacije prirode i divinizacije *humanum*-a. Nažalost na čudan se način od Descartesa nadalje suprotstavilo *rem cogitantem* i *rem extensam*. Tako je na jednoj strani apstraktni subjekt, kao »znanstvenost«, kao mjerilo znanosti, a na drugoj priroda, kao puki objekt te znanstvenosti. Na taj se način teško održava ravnovjesje između »spiritualizma« i »materijalizma« koji su istinski neprijatelji kulture.¹⁰

Kršćanstvo je naišlo na poteškoće iz svakoga područja: mita, kulta i etosa. Čini mi se da su prva dva pitanja, nakon bolnih događanja u helenističkoj kulturi te s drugim naglascima sve do naših dana, uspješno premošćena. Ne zaboravimo koliko je bilo nesporazuma glede poimanja mita, ali jednako tako glede bogoslužja, u odnosu prema stvarnoj prisutnosti, snazi simbola, obrednomu govoru. Premda se kršćanstvo uvijek suočavalo i s etičkim pitanjima, ona su danas postala od najveće važnosti.

⁹ Isus započinje svoje krajnje prinošenje Ocu riječima: »Ne moja, nego tvoja volja neka se vrši.« U središtu bogoslužnoga prinosa Crkve postoji paradigma svekolike europske umjetnosti, a to je euharistijska molitva ili izravnije – transupstancijacija. Sasvim je legitimno pitati se gdje je nestala ta paradigma i nadahnuće? Traži li se uporište za pristup odgoju i obrazovanju na temelju kršćanskoga nadahnuća, tada se ne može preskočiti zakonitost *lex orandi – lex credendi*.

¹⁰ Stav koji je ugrađen u kršćanski odgoj i obrazovanje, a koji zastupa duhovno poimanje i obilježje ljudske naravi te naravnost u poimanju ljudske osobnosti, protivi se pokušajima razgradnje humane kulture. Izraz iz Vjerovanja, kristološki *genitum non factum*, izazov je za suvremene pokušaje koje neki nazivaju *abolition of man* – dokidanje čovjeka (C. S. Lewis).

7. Teološke odrednice s posljedicama u europskoj suvremenosti

Da bi se uvidjela vrijednost kršćanskoga u europskome, za nas je kao teologe bitno zaviriti u teološke odrednice.¹¹ Za to je potreban ipak širi okvir. Zapad je, što god se pisalo i govorilo, uključujući i modernu obilježen kršćanstvom. No, treba napomenuti da kršćanstvo više ne izgleda odlučujućom oznakom, nego se kao vjerska i kulturološka različitost promatra kao *jedno od*. Pluralno društvo na početku tisućljeća ima u sebi temeljnu proturječnost: isticanje i uzdizanje kulturalnih različitosti i izjednačenosti među različitostima.

Pravilo glasi: *Svi smo različiti i po tome smo svi jednaki*. Ne zaboravimo pravilo da kulturološke težnje odražavaju stvaranje oblika (morfogenezu) na pozadinskoj teološkoj matrici te je razumljivo da pozornost treba usmjeriti na religije.

Religije koje se susreću ili sučeljavaju na Zapadu pokazuju da razlike i nisu razlike, jer u ozračju globalizacije religije postaju jednakima (pred državom, ali i u pojedincima, jer se vjera veže uz osobni odabir). S jedne strane, različitost vrednota, stila življenja i vjerovanja znak su različitih identiteta te ih se gleda kao subjektivna prava. S druge strane, tvrdi se da su te razlike jednake u smislu da trebaju imati jednake mogućnosti ostvarivanja. Tako razne različitosti imaju jednako dostojanstvo u javnosti. Svaki pojedinac, kultura, način življenja ima pravo postojati u smislu individualizacije. Rezultat ne može biti vrednovan od drugih. To što jesi ili ćeš biti, što vjeruješ ili možeš vjerovati pitanje je koje se tiče samo tebe.

Na razini društvenoga razvoja taj je proces dobio ime multikulturalnosti, kao kolektivni imaginarij i politička doktrina. Ta doktrina tvrdi da svaku razliku treba tolerirati i poštovati, ako ona to čini prema drugima. Budući da nema ničega objektivnog, pa ni istine, svi mogu biti različiti i tražiti jednakost u svojoj različitosti.

To onemogućuje komparativnu evaluaciju, ali i ozbiljnu komunikaciju. Ako se fenomenu: *svi su različiti, svi su jednaki* pristupi iskustveno, puno toga djeluje paradoksalno. Ta ideologija jednakosti u različitosti rodila je drugu ideologiju, obilježenu neutralnošću, gdje više nema gotovo nikakve težine pozivanja na naravno, na normalno (pridjev i prilog izveden iz riječi *norma*), na normirano u značenju. Isticanje različitosti i njihove jednakosti stvara suprotnost, tj. ne-različitost, in-diferentnost ili ravnodušnost.

¹¹ Preuzimam razmišljanja i postavke, osobito one o tematici različitosti, navodeći djelo: Pierpaolo DONATI, *La matrice teologica della società*, Soveria Mannelli, 2010. Usp. i Christopher DAWSON, *Il Cristianesimo e la formazione della civiltà occidentale*, Milano, 1997.

U vremenu smo koje teoretizira kulturalne razlike, a te iste razlike nestaju. Nema ničega između različitosti što onemogućuje komunikaciju. Različitosti implodiraju i isparavaju. Na primjeru religija smije se reći da sadašnje društvo ima teološku potku bez suodnosa, nema prevladavajuću kulturu niti odgovarajuću teološku podlogu. Zapad očito propituje svoju teološku podlogu. Hoće li to ostati kršćanstvo ili nešto drugo? Jesmo li u fazi nekoga novog razvoja kojemu ne bi trebala takva teološka podloga? Čini mi se da je katolička različitost tijekom stoljeća u odgojnome i obrazovnome smislu pokazala, ne bez poteškoća, sposobnost izbjegavanja in-diferentnosti i sukoba među različitim identitetima.

Svaka znanost dobro zna da je život distinkcija te da svako biće neprestano treba razlikovati, a ako to prestane činiti, prestaje postojati u danomu obliku i mijenja se. Očito je da se danas vrši pritisak na društva kako bi mijenjala svoje nosive distinkcije.

8. Kršćanska relacijska semantika i važnost različitosti

Gledajući kulturološku dinamiku, a misleći na kršćanstvo, primjećujemo da kršćanstvo nije usvojilo tip tzv. *dijalektičke semantike* nepomirljivosti i nedodirljivosti identiteta. Kršćanstvo nije usvojilo ni dinamiku *binarne semantike* koja se prema identitetu odnosi kao prema rezultatu nijekanja svega što je izvan njega. Tako bi svaki identitet bio ozračje za druge identitete, ali bez mogućnosti razmjene nositelja značenja. Kršćanski odgoj i obrazovanje usvojio je relacijsku, odnosnu semantiku gdje se razlika poima kao odnos. Različit identitet je izvoran, ne kao razlika, nego jer proizlazi iz izvornoga zajedništva.¹²

U europski identitet ugrađena je kršćanska specifičnost koja je promičana kršćanskim odgojem i obrazovanjem. Na pitanje što razlikuje kršćanstvo i kršćane od drugih, odgovor će biti u vjeri da je Krist utjelovljeni Bog, da je Bogočovjek. No, neki će nekršćani reći da i druge religije poznaju utjelovljenje božanstva. Ako se kaže da je Krist u tome jedinstven, neponovljiv, tu se nalazi nepomirljiva razlika bez mogućnosti komunikacije. Drugi će odgovoriti da kršćanstvo brani vrijednosti koje druge religije nemaju tako razvijene, kao što je pitanje osobe, što ima posljedice na poimanje vrijednosti ljudske osobe i njezina dostojanstva. No, vidimo da ni to nije dovoljan *distinctivum*, jer

¹² Takav pristup se može pratiti od Augustina, preko Tome Akvinskoga do Guardinija. Suprotnost je napetost koja dopušta uključivanje i isključivanje; suprotnost nije proturječe (razlika između *Gegensatz* i *Widerspruch*). Konkretnost življenja je moguće vidjeti u toj polarnoj suprotnosti.

postoje i druge religije s analognim pristupom ljudskoj osobi. Nije lako naći takve posebnosti, te mi se čini da je sekularizacija išla u tome smjeru: prema in-diferentnosti, ne tražeći i ne ističući razliku.

S malo više suptilnosti mogli bismo reći da se kršćanska razlika nalazi u tome da ona upućuje na teološku podlogu (matricu) koja koristi relacijsku semantiku razlike. Kršćanin s drugim identitetima uspostavlja napetost u odnosu, ne kao kompromis ili isključivost. Kršćanstvo, a osobito katolicizam, u sebi nosi *suodnosnu formulu transcendencije*.

Očito da se razlikuje od svih onih pristupa koji su građeni na imanentnosti, ali ne isključuje imanentnost. To je specifičnost koju čitamo u logici Trojstva (ja, drugi i njihov odnos) te se ne radi o binarnosti ili dijalektici. To je vrijedno na društvenoj razini, jer razlika nudi suodnos različitih identiteta. Time sve postaje društveno, u smislu međuodnosa. Kršćanstvo, za razliku od drugih može pojmiti činjenicu osobe s dvije naravi gledajući Krista – *perfectus Deus et perfectus homo* i iz toga crpi posljedice za društvenu zbilju. Kršćanstvo vidi jedinstvo u suodnosu koji postoji na temelju razlike. Na tome funkcionira život i značenje, što je vidljivo osobito u simbolu. Odatle i tipično kršćanski pojam osobe kao *jedinke(individuum)-u-suodnosu*. Istina izranja iz razlike, ako je vidimo i kao imanentnu i kao transcendentnu.¹³

9. Noviji hrvatski primjer i nužnost antropološkoga polazišta

U prilično širokoj raspravi o nacionalnome školskom *curriculumu* u Hrvatskoj,¹⁴ a na tragu europskih zbivanja i odnosa u odgoju i obrazovanju,¹⁵ u pozadini se vidi ocrтана slika koja ipak najveći pogled usmjeruje prema izazovima društva obilježena svjetskim tržištem, s vidljivijim ili prikrivenijim oznakama kulture sukoba. Europska unija definirala je temeljne odrednice za cjeloživotno obrazovanje, među kojima se ističu riječi: sporazumijevanje, kompetencija, ini-

¹³ Ako bi istina bila samo imanentna, završilo bi se u partikularizmu (a ne u univerzalizmu), u relativizmu (a ne u sigurnosti), u panteizmu (a ne u osobnome obilježju), u nihilizmu itd. Ako bi bila samo u području transcendentnoga, završilo bi se u fundamentalizmu (a ne u pluralizmu sloboda) ili u političkoj religiji (a ne u laičnosti).

¹⁴ Usp. REPUBLIKA HRVATSKA – MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I ŠPORTA, *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i opće obvezno obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi (Prijedlog)*, Zagreb, 2008.

¹⁵ Širi uvid u ulogu Crkve u odgoju i obrazovanju u Europi vidi u: Karl BALLESTREM – Sergio BELARDINELLI – Thomas CORNIDES (ur.), *Kirche und Erziehung in Europa (Politik und Religion)*, Wiesbaden, 2005. Što se tiče hrvatskog konteksta postoji suvremeno istraživanje: Alojzije HOBLAJ – Nevenka LONČARIĆ-JELAČIĆ – Ružica RAZUM, Crkva i odgoj u Hrvatskoj. Istraživanje za europsku komparativnu studiju, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 1, 289–313.

cijativnost (poduzetnost), kulturalna svijest i izražavanje. Nedvojbeno je naj-naglašenija svrha »kompetitivnosti« i stjecanja »kompetencije«. Uz to se ističe međupredmetno povezivanje koje vodi prema holističkome pristupu.

Ne smije se previdjeti ni to da su među temeljnim sastavnicama *Kurikuluma* na prvo mjesto stavljene »vrijednosti koje odražavaju društveno-kulturne težnje«. Razumljivo je da je baš to pitanje najzanimljivije za govor o širem okviru, jer se pozornost daje sljedećim vrijednostima: znanju, solidarnosti, identitetu, odgovornosti. Ni jednu od tih vrijednosti nije moguće promatrati bez stanovite vrijednosne obojenosti, bez antropološkoga okvira, duhovne i kulturalne pretpostavke, i oblikovnosti, odnosno *sub-stancije*. Ni jedna od njih ne može biti do kraja osmišljena ni tumačena bez neke transcendentale matrice.

U pokušaju prezentiranja težnje za tzv. društvom znanja brzo se otkriva da se ispred svake od tih vrijednosti može mirno staviti riječ »društvo« te se dobivaju sintagme: društvo znanja, društvo solidarnosti, društvo identiteta, društvo odgovornosti. I nitko se neće tomu usprotiviti. No, kada treba reći što je smisao, odnosno dati tim vrijednostima neizbježnu kvalifikaciju nositelja ili okvira prepoznavanja vrijednosti – a ne zaboravimo da oni imaju snagu usmjeravanja, izabiranja boja za sliku u okviru – nastaju ogromne poteškoće. To govori da ispod svake od tih sintagma mora postojati krajnji sloj koji ne trpi neutralnost. Već je u definiciji vrijednosti isključena neutralnost i in-diferentnost.¹⁶

Današnje bitne koordinate za odgojno planiranje mogu se prevesti u sljedeća četiri scenarija: odnos prema vremenitosti, promjena paradigma u području komuniciranja, kultura u traženju identiteta, tehnologija odvojena od nutarnjega smisla.

Novo poimanje vremena obilježeno tzv. spljoštenošću, svođenjem vremena na sadašnjost. Kao vjernici znamo što takav pristup u odgojnome smislu znači. Kršćanska vjera ne postoji ako nije hranjena spomenom, milosnim trenutkom (*kairos*) i nadom. Kršćanstvo svojim poimanjem vremena omogućuje izlaženje iz ideoloških okvira i vrednovanje svakidašnje odgovornosti. Drugi je scenarij obilježen bitnom promjenom u komunikacijskome polju. Novi oblici govora izazov su koji je uostalom u skladu s načelom inkarnacije. Kao treće, rast polikulturalnosti, s čime je povezana problematika identiteta, za kršćanski pristup nije zapreka, jer se pitanje identiteta ne rješava brisanjem posebnosti,

¹⁶ Sasvim je razumljivo da je iz toga četverolista na općedruštvenoj razini dopadljivosti izabrano baš znanje, jer su druge tri vrijednosti vrijednosno snažnije pozicionirane, iako je i njih moguće čitati i oblikovati prema stvarnim najdubljim temeljima istine o čovjeku i životu.

ni »izrezivanjem« vlastitoga prostora iz prostora koji se dijeli s drugima. U jednome slučaju identitet postaje nesnošljivost, a u drugome prihvaćanje postaje beznačajnost i beznakovitost. I konačno, biotehnologija i tehnologija općenito tvore nov odnos prema našoj tjelesnosti i prema svijetu u kojemu živimo.¹⁷

Ukratko rečeno, okvir odgojnoga ovisi o antropološkome pitanju, a odgovor na njega stvara polazišta za kulturološke odrednice. Oblikovanje ljudskosti i ljudske osobnosti nije toliko vezano na nove mogućnosti tehnoloških sredstava koja su mu na raspolaganju, koliko na poimanje koje čovjek i kultura ima o sebi: njegovo izvorište, njegova svrhovitost i njegov odnos prema drugima.

Zaključak o važnosti teološke podloge

Današnja kriza Zapada koja se snažno odražava na sustave odgoja i obrazovanja plod je nedostatka filozofsko-teološke podloge, bez koje je, usudujem se reći, nemoguće naći izlaz.¹⁸ Za Europu je kršćanstvo (ne nužno spomen kršćanskih korijenja, a da se ne vide listovi i plodovi) velika prilika, jer je u stanju vrednovati razlike, ne ih samo tolerirati, kako to čine oblici liberalizma iz kojega lako nastaju nove sukobljenosti i iskorištavanja. Politički i društveni liberalizmi, bez teološke potke, mogu dopustiti i promicati razlike, ali bez suodnosa.

¹⁷ U našem se govoru vide pomaci granica poimanja i življenja naravnoga i umjetnoga, sa sve većom prisutnošću mogućnosti uništavanja, nestajanja, tjeskobnosti. Kršćanstvo tomu ususret ide razvijanjem dimenzije osobnoga i osobe, iako se suočava s potrebom novoga govora kada rabi pojmovni spektar koji se odnosi na osobu.

¹⁸ Kardinal Angelo Scola je, govoreći o odnosu sveučilišta, odgoja i postmodernoga društva, ustvrdio: »Počevši od moderne sveučilišta u euroatlantskome krugu zbiljski prakticira isključivanje znanja koja su povezana sa svim posljednjim pitanjima, naročito ako su čitana u perspektivi kršćanske objave, jer se smatraju stranima u odnosu na strogu znanstvenu spoznaju. 'Čovječanstvo će se radije odreći bilo kojega filozofskoga pitanja, negoli prihvatiti filozofiju koja svoj konačni odgovor nalazi u objavi Krista' (usp. H. U. von Balthasar, *La mia opera ed Epilogo*, Milano, 1994., 91). Ta gruba marginalizacija više se ne usudi, kao nekada, dovesti u pitanje legitimnost pitanja o posljednjim stvarima (Comte). Nasuprot tomu nije čine mogućnost da teologija i filozofija, shvaćene u punome smislu, mogu na to primjereno odgovoriti. Danas bi to, umjesto njih, bila pozvana učiniti tehnoložnost, koja se s više strana smatra kao jedina posjednica istine, koja se uvijek može iskriviti, falsificirati (Popper), o čovjeku i o temeljnim čimbenicima njegova postojanja: o ljubavi, rođenju, smrti. Očito je da tu ulazimo u igru korjenitih promjena koje imaju usku povezanost s pitanjima odgoja« (Angelo SCOLA, *Paideia e Università. La prolusione del card. Scola al Dies Academicus della Pontificia Università Salesiana*, 27. X 2009., u: <http://angeloscola.it/blog/2009/10/27/paideia-e-universita-la-prolusione-del-card-scola-al-dies-academicus-della-pontificia-universita-salesiana/> (15. I. 2011.).

Dok Europa, obuhvaćajući i cjelokupnu zapadnu civilizaciju, bude znala koristiti suodnosne razlike koje dolaze iz grčko-židovsko-kršćanske baštine, moći će pridonijeti humanizaciji, a to neće moći u trenutku napuštanja te potke transcendentnoga. U kršćanskome viđenju razlike se čitaju kao posebnosti koje upućuju na općenitost koja nije monolitna, niti samo doživljena izvanjska zbilja. Mislim da je u tome i smisao laičnosti o kojoj govori Benedikt XVI., tj. traženje univerzalnoga u razlikama i s pomoću razlika. U kršćanstvu različitosti objedinjuje ljubav: sve stvarnosti su zajedno, ali se ne dokidaju i ne brišu.

Kršćanstvo je Europi dalo ne samo antropološke postavke kršćanskoga humanizma, nego organizacijski put, temelje institucija, klice vrijednosti temeljene na slobodi, jednakosti, dostojanstvu osobe, početke demokracije i iznad svega teološku matricu društva, nedostatak koje osjećamo danas kao iznimno značajnu krizu. Kršćanske su vrijednosti ostale vidljive u umjetnosti i kulturi, koje je nemoguće razumjeti niti od nje imati danas koristi ako se ne pokušava ući u stoljetna traženja i nalaženja kršćanskoga genija.

Pišući ovaj prilog naišao sam na razmišljanja Karla Rahnera o budućnosti Europe: »Kratka povijesnofilozofska i povijesnoteološka predrazmišljanja«¹⁹ s vrijednim poveznicama s ovdje rečenim. Uz njega je tada, prije tridesetak godina, pisao i kardinal König koji donosi sliku križa, sliku napetosti, jedinstva u različitosti, govoreći da križ spaja ljutnju i ludost, ali i snagu i mudrost. »U toj napetosti, u toj time skiciranoj hijerarhiji vrednota Europa je postala ono što je u povijesti značila«, kaže König, napomenuvši prije da su krize Europljana krize kršćana, odnosno krize europske kulture su krize kršćanske kulture. Na nama je isto poslanje kao i naraštaja prije nas, s težištem na trijadi mita, kulta i etosa. Ponekad jedan od tih elemenata prevagne, ali su usko povezani i nijedna kriza se ne rješava bez pogleda na sva tri elementa.

¹⁹ Karl RAHNER, Die Frage nach der Zukunft Europas. Kleine geschichtsphilosophische und geschichtstheologische Vorüberlegungen, u: Franz KÖNIG – Karl RAHNER (ur.), *Europa. Horizonte der Hoffnung*, Graz – Wien – Köln, 1983., 11–34.

Summary

**UPBRINGING AND EDUCATION IN THE EUROPEAN CONTEXT:
A CHRISTIAN VIEW AND PROPOSALS FOR A CONTRIBUTION**

Ivan ŠAŠKO

Archdiocese of Zagreb
Kaptol 31, p.p. 553, HR – 10 001 Zagreb
ivan.sasko@zg.t-com.hr

This article starts from the presumption of immeasurable spiritual and material wealth that the Church, through its activities, has brought and built in the educational processes in the past. As opposed to a certain ideology of neutrality of education and a neglect for upbringing in society (based on forgetfulness of the anthropological determinants), the article emphasises the internal dynamics of Christian values which is present in every historical era, including the contemporary one. Christianity, with its theological (primarily Christological) specificity remains a challenge to society because it interprets the question about meaning and significance at the level of anthropology and culture that, unavoidably, had and continues to have impact on society.

Based on the claims of R. Spaeman and P. Donati and in relation to upbringing and education in Europe, the author shows why is the Christian approach to myth, cult, ethics and other elements of formation (such as the value of revelation, memory and experience) interesting. In this effort, the author keeps in mind that Christianity has a particular approach to the relationship between the sources of knowledge (faith and reason), as well as the sources of agency (freedom and love). All this has been and continues to be vitally reflected in the European culture and its notion of organisation of life in society over which the eschatological dimension continues to exert formidable influence. On the basis of historical constants, the author attempts to find possible connections with today's questions in upbringing and education. Amongst these, he finds the imperatives of anthropological foundations (and their theological basis) to be most significant in the European context which is sliding toward a system built on the aforementioned neutrality and in-difference (a difference that does not differ).

Key words: *Christianity, Europe, culture, education, upbringing, values.*